

Zrnje iz života Andrije Štampara - Andrija Štampar vizionar i praktičar

Stana Vukovac

Nije visok tko na visu stoji,
Nit je velik, tko se velik rodi,
Već je visok, tko u nizu stoji
I visinam nadmaša visine.
A velik je tko se malen rodi
A kad pane, golem grob mu treba

(I. Mažuranić. Javor)

Jesen je.

Andrija Štampar odjeven u "novo ruho", kako doliči slavljeniku, u ruci mu dvije knjige, također u "novo ruho" odjevene, koje su prikupile istine njegovog života: mučnu borbu za neke druge bolje dane u životu malog, običnog čovjeka. Pisao ih je cijeli život, slao u dostupne mu novine i časopise. Sada su u ovim dvjema knjigama; mnoštvo njihovo nije našlo mjesta u njima.

Naslovnica II. knjige, Andrija Štampar u zreloj dobi života, pošao nam ususret s porukom: —To sam ja, potražite u njoj istine moje, vizije i napore liječnika-praktičara, trpljenja i radosti kada epidemijske bolesti, koje su kosile nesmiljeno, gube snagu i nestaju, i kada bitka za narodno zdravlje postaje stvarnost.

Andrija Štampar ulazi u svoj drugi dom, Školu narodnoga zdravlja, u koju je, gradeći ju, ulio srce i dušu svoju, zapisao je u Dnevniku.

Danas je opet tu. Došao ranije, da u miru razgleda što je još ostalo u pedesetogodišnjem njegovu izbivanju. Lice mu vedro, korak usporen. I dok lagano korača središnjim stepenicama drage mu zgrade Škole, pogled zapaža znane prostore, predmete u njima, i čini mu se da je sve isto kako je ostavio, samo obnovljeno, a ipak sačuvano...

Da, znao sam: generacije koje sam pokušao poučiti, kako su to činili i moji učitelji, ostavilo je sigurne nasljednike, upravo onakve kako sam ja želio.

Smjestio se u kut dvorane, a rojevi misli obnovljali minule istine, pa ruka oslonac mudroj glavi, koja sačuvala sjećanja istinska: teškoće ratne, oskudice poratne, neprosvijećenost puka, brojne bolesti...

Naslonjen tako ne želi privući pozornost gostiju koji pristižu glasno se pozdravljajući... On čeka neke njemu neznane ljude, koji će govoriti o njegovim istinama životnim.

Hoće li moći, hoće li znati reći istinu kakva je doista bila? Jesu li shvatili što sam htio mijenjati, koliko sam intenzivno radio, učio, obrazovao se, poučavao druge, tragao za najboljim rješenjima putova zdravlja za svakog čovjeka...

I dok strpljivo čeka, misao pošla dalekim stazama djetinjstva i mladosti... Život bio tako bogat istinama da nije mogao sada, u ovom kratkom času sjećanja sve staviti u uske prostore vremena.

Bilo mu žao, jer je upravo sada poželio hoditi istim stazama davnim, obnoviti brojne davno minule dane. Odjednom iz kuta sjećanja provirila — jesen, slavonska, drenovačka.

U Slavoniji, dijelu Lijepe naše, užurbano... Kukuruzi, vinogradi, povrtnjaci — dozreli. Idilična slika marljivih berača, sakupljača prispjelih plodova... Zrnje u hambare, grožđe u bačve, povrće u smočnice... Sunčana se kugla sporo uspinje nebeskim prostorom nešto drukčijom putanjom od one ljetne, pa su sjene koje ostavlja duže, a pri zalasku intenzivno obojene nekom ljubičasto crvenom svjetlošću, pa se ova vizualna ljepota prostrla ogledalom vodene površine obližnje rijeke Orljave. Gusto raslinje uz rijeku, obližnje šume na proplanku zvanom Zekinac iz dana u dan mijenjaju svoju paletu boja...

Vjetrovi prvi jesenski, ohlađeni dahom noći razigrali se, pa ušavši u krošnje, nemir izazvali, krošnje prorijedili, lišćem otrglim sagove prostrli.

Tu, u blizini Orljave selo Brodski Drenovac, učini se posjetitelju običnim selom, ali povijest njegova poriče trenutni dojam.

"Malo je mjesta koja se mogu podičiti tako dalekim povijesnim dokumentima, kao što je Drenovac", piše povjesničar Tadija Smičiklas. Čitamo pisani dokument o Drenovcu iz 28. listopada 1300. godine: "Kralj Andrija dopušta Petru, županu Sikulaca da slobodno raspoláže darovanim mu posjedom Drenovac u Požeškoj županiji kraj rijeke Orljave; /.../."

Smjena toploga ljeta i prekrasne slavonske jeseni poklonila roditeljima Ambroziju i Katarini dječaka Andriju, drugo dijete u obitelji Štampar, 1. rujna 1888. godine, u maloj sobi seoske škole, u kojoj je bio i skromni učiteljski stan. Ponio dječak Andrija u sjećanjima proplanke drenovačke, čuvanje stoke s

vršnjacima seoskim, prve pouke oca učitelja, seljake koji često dolazili po savjet k ocu njegovu jedinom obrazovanom čovjeku sela, i te prve slike trajno pohranjene bile kasnije temelj, mnogim vizijama kako pomoći upravo njima, skromnim malim ljudima.

Selo Mrzović, u Đakovštini, njegovi stanovnici i teškoće vremena koje se surovo nadvilo nad marljivi puk ovaj, dograđivalo i na izvjestan način oblikovalo Andrijine mladenačke porive, stavove odlučne, kada se istine nemile skorile i nametnule surovu stvarnost: nestajanje domaćega stanovništva intenzivnim doseljavanjem stranaca, Nijemaca. Zašto? Otkuda ta iznenadna invazija imućnih ljudi, koji kupovali zemlju, razgranali gospodarstvo, u školi više njemačke nego hrvatske djece. Zabrinutost starosjedilaca čiji je život pritisnut neimaštinom, tuđim gospodarima, a ceste blatne, bolesti odnose ne pitajući za dob...

Andrija Štampar je odličan učenik vinkovačke Gimnazije.

Zrelost rano uozbiljila mladenačko lice Andrijino, pa on ne nalazi radost među razigranom mladošću, nego su njegovi učitelji gimnazijski profesori, lektira školska i ona koju je sam birao. Taj lucidni mladić rano zapažen u uglednoj gimnaziji, koja odgojila brojne znamenite osobe. Vršnjaci njegovi, prijatelji školski govorili: bio je drukčiji od drugih...

Da, doista, jer osim škole, među učiteljima njegovim bio otac Ambrozij, mlinar Marković, lugar seoski...običan puk razborit, marljiv...

Liriku, kojoj je bio sklon kao i pisanoj riječi, često unosio u svoje tekstove: "Guste se plele već sjene medju granjem vrblja oko gati mlinara Markovića. U to doba običavao sam mu doći. Ljeto se bogato primicalo jeseni, noseći skupu hranu u hambare. Ono sporo kolo kao da se počelo brže micati. Nacijedilo se vode...Tad je i moj mlinar oživio. Uvijek sam ga nalazio zamišljena, više puta osjećao neku pustu bol, gledajući oko sebe borbu između dva življa, slavenskog i germanskog (Slike. Pokret, 1908.) /.../. Ima tome već 20 godina otkako se bije taj boj. Sada kao da jenjava /.../. I uvijek tada, kada mi uskrsne pokoja žalosna slika iz tih dana, tražio sam majstora Markovića. Sio bi gdje god u kut njegova mlina... . Drukčije je to bilo prije. Ja sam evo ovdje starosidilac, pa pamtim. Naše je polje to bilo, i naša kuća, naša lipa drvena, topla kuća: naša se čula tu rič, a sada, sinko moj, tužno je sada... I zašuti...A tada kroz suton dopre bečarska, vesela pjesma... . Ej, kad to čujem pivat srce mi puca od žalosti...".

Uvodne rečenice iz Andrijina zapisa Slike, obećale lirski zapis, sklonost mladića sanjarenju...No, već sljedeće rečenice pokazat će surovu životnu istinu. Zrelost mladića Štampara rano uozbiljila lice, jer svakodnevne slike žitelja Mrzovića, Slavonca-Šokca, nisu nudile radost: "Gada mu njegovog gospodstva, nek zna, šta je Šokac. On se nagne nad prozor i saziva: Odite bosonje i napijte se! /.../. Ja sam gazda, niko mi ništa ne može /.../."

Sutra sve drukčije. Marko osamljen. Gubi imanje, kuću, a ipak u nevjerici protestira s prozora kuće koja već nije njegova: "Reci im , /.../ da će ih prije gazda Marko stjerat s cipela u opanke, nego oni njega s grunta očinskog." Epilog: Danas kopa grobove i moli po kućama rakiju!

Niže Andrija Slike nelijepo; one su tu —on ih vidi i ne može nijem pored njih... Andrija pokušava razgovarati, upozoriti. Žao mu je. Propast će, neuki, nemoćni... „Zalazim među ljude i živim i osjećam s njima /.../. Oni me slušaju i odobravaju. Tako je sinko, al' šta ćemo, mi ne možemo drukčije. /.../".

Andrija odlazi s tugom koja se stisnula uz njega, pa koračaju zajedno, a misao ista: treba pomoći, poučiti, radost, zdravlje; tjelesno i duševno podariti zemlji rodnoj, hrvatskoj. Ne plaši se. Uči uporno, strpljivo, jer vjeruje u moć znanja i njegovu neslomljivu snagu...Pisana riječ njegova suputnica.

Već u 18 godini on zna kamo će usmjeriti život; vizije – putokaz... "Kad osjećam težinu našega javnoga života i muči me tuga, podjem među svijet, onaj lijepi i dobri svijet čiste prirode, iskren, vedar, i bude mi lakše i bolje... Osjećam se rođenim bratom patnika svakoga dana, osjećam snažnu ljubav spram svih ljudi... Takav mi je život sve, a rad, žulj, — ideal!" (Štampar. Istine. Pokret, 3/1906, br. 229, str. 1).

I upravo taj rano sazreli ideal upornim i marljivim radom mijenjati ustaljeni način življenja, gdje nade rano umiru. Njegovi seljani, ti obični marljivi, čestiti lucidni seljani, koji se opirali teškim vremenima, oskudici, nepravdi, pa ostali izbrazdana lica i ruku, kao stara maslina ili hrastova kora, a ipak razboriti, pripadnici stare hrvatske korenike. Od njih je učio, njima beskrajno vjerovao i onda kada je kao bosonogi dječak sjedio u mlinu slušajući staroga mlinara, i onda kada ga je slavio svijet zbog njegovih uspjeha u medicinskoj znanosti. Njih u Meksiko poveo: „Kao student medicine živio sam u malom selu, u kojem nije bilo više od nekoliko stotina stanovnika, koji su mukom obrađivali zemlju zarađujući svakodnevni kruh. Ti su ljudi bili moji prvi i najbolji učitelji" (Mexico, 1955. prigodom dodjele nagrade Leon Bernard A. Štamparu).

Svoje zapise doživljenih Istina Štampar nazvao pravim imenom: tu je niz nelijepih slika iz života seljačkoga življa, kojemu on, iako učiteljski sin, na izvjestan način pripada, pa ga istine njegove životne, bole...

Čitamo ih, gorčinu gutamo, a prkos raste: u mlinaru, Štamparu, lugaru, Kozarcu, u nama.

I dok je prkosa i mi smo tu, a tu ćemo i ostati. Znao je to Andrija i u mladosti i zreloj dobi, kada kao

medicinski uglednik svijetom pronosi upozorenja očuvanja zdravlja čovjeka mijenjajući način života čovjeka u domovini njegovoj ili svjetskim metropolama, nerazvijenoj Kini, europskim zemljama, svejedno. Svuda je - čovjek!

Čovjek njegova vremena mora mijenjati temelje svojega življenja: prosvjeta seoskoga puka nužna; zna to mladi Štampar i poručuje da će se narodni biser hvatati mladih duša, pa će jedino tako rasti siguran i snažan naraštaj, koji mora biti vođen idealima: "Tko sebi u ranim godinama ne stvori ideale života, kasnije ih sigurno neće stvoriti, jer će ga zagušiti prah školske sobe, uredskih spisa i cinički život /.../. Moderan čovjek mora biti čovjek rada. Najsposobniji je za rad zdrav čovjek /.../. grijeh proti zdravlju je valjda najveći grijeh. /.../. Nije dosta da budemo zdravi, jaki i radini, nego moramo biti dobri ljudi". (Štampar. Ideali života. Hrv. djak 4/1909, br. 1, str 1-2).

Razborit mladi Štampar analizira, uči, raspoređuje, kako i što učiniti između dječastva i koraka do zrele dobi. U nju, zrelu dob mora se ući spreman!

Andrija ne reskira... Brine ga njegova generacija, brinu ga prijatelji, bolesni, oni koji lutaju izgubljeni, nesnalažljivi, sami. Čovjek je u svjetlu njegova razmišljanja.

Pred nama ugledan liječnik Andrija Štampar. Pokušali smo izdvojiti neke istine životne, koje su temelji svih velih uspjeha što ih je postigao na putu prema svojem konačnom cilju: „Svi siromašni i bogati — imaju pravo biti zdravi!“ (Riječ, 1925.).

Ta misao vodilja pratila ga i kada u raskoši velegrada Beča ne traži zabave, nego u predgrađu njegovom posjećuje znanstvena predavanja, organizirana za radnike u večernjim tečajevima.

Radostan je među tim ljudima žuljevitih ruku, pa mu se nametnula misao, zašto nema u njegovoj domovini takvoga načina obrazovanja. I čežnja postala stalnom pratilicom: kako organizirati u domovini obrazovanje u zapuštenim selima? Je li Škola narodnoga zdravlja i njezina obrazovna uloga bila vizija s bečkih periferija? Možda?!

Velegrad i skromni seljački prostori doma njegova stalno s njim: Volim moje selo...Lijepo moje selo, mirno je i skladno u mojem selu... slike su na daljini Beč – Mrzović tako intenzivne, pa samoću malo ublaže. "A ovdje u daljini, kad hoću da vidim zelen ili za večeri sjajne zvijezde, moram se voziti po jedan sat...tužno se povjerio papiru student Andrija.

Malena studentska soba velegradska : "knjige od kojih me glava boli. A u selu mojem bilo je mi je čelo čisto i misao čista" (Štampar. Iz mogega sela. 18/1909, br. 14, str. 1-3). "Otrgnuli su me od moga sela", reći će rastužen. "Kad sam se vraćao, već sam drukčiji bio..."

Čovjeku ga uputila istina životna, pa on čvrsto obećao: "Kad budem jednom gotov, opet ću gledati zelen-polja, razgovarati s mojim seljanima i – liječiti ih! Čežnje povratka selu nisu se ostvarile, jer ga njegova marljivost i znanje vodila razgranatim medicinskim novinama, pa svijet zvao, učio od njega, vjerovao mu...Borba za zdravlje nije fraza, to nije razmišljanje i poruka koju je netko drugi morao realizirati. Štampar je pokretač i realizator. Suradnike svoje poštuje, pomaže im u obrazovanju, usmjerava, a kada mu mnogi pripisuju zasluge, on ih uvjerava: „Ja sam bio samo kvasac, koji sam poticao vrenje“, skromno je odgovorio Štampar.

Vizije i temelje razvitka zdravstvenih ustanova i bitke za narodno zdravlje, potražili smo u mladosti Andrije Štampara. Oslonac mu bio lucidni otac učitelj, koji usadi ljubav prema čovjeku. Sin njegov Andrija u svoju životnu putnu torbu spremao očeve pouke, savjete; rad i marljivost, plemenito srce – ponio i nosio cijeli život.

„Glavu i čestito srce svoje dosad narod hrvatski ne proigra nikada; Bog, dakle bdije nad narodom našim!“ (Eugen Kvaternik. Govor u saboru 1861.)

Brojna su priznanja izvanrednim uspjesima Andrije Štampara u medicinskoj znanosti. Izdvojiti ćemo zapis Louisa Adamiča: "Upravo sam završio članak o dr. Štamparu i njegovu djelu", piše Adamič. Naslov „Dr. Herkules. /.../. Štampar mi se činio Herkulom 20. stoljeća s doktoratom medicine s bečkog sveučilišta, koji je /.../ u nevjerojatno kratkom vremenu očistio prostrana područja svoje zemlje kojima je harala bolest /.../“.

I portret Štamparov naslikao Adamič riječima: "S krupnom svojom kupolom od glave i velikim mjesečastim licem, on nije lijep, ali ima privlačan smiješak i otvoreno ponašanje, koje svakomu dopušta da mu priđe i da se s njim sprijatelji. Prirodan je, neutaživ optimist, i mnogo se smije /.../. Rekoh mu, da sam u jednoj seljačkoj kolibi vidio kako pred njegovom slikom gori uljanica. 'Ma nemojte!' usklikne. Gotovo je plakao, ali se umjesto toga opet nasmija."

Nasmiješimo se i mi, poštovani prijatelji i poštovatelji imena Andrije Štampara, i radujmo se što smo ga imali!

Rad je pripremljen i prezentiran na simpoziju "Štamparova načela i suvremeni zdravstveni izazovi" 3. listopada 2008. godine.